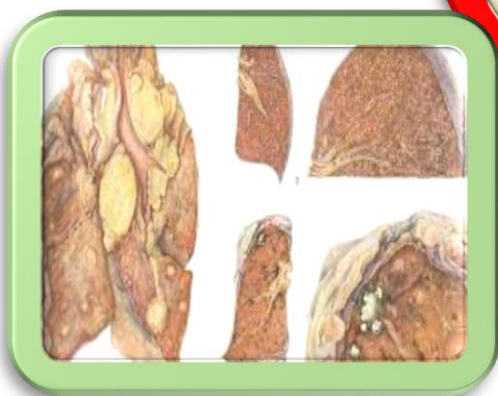

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
БОҶИ УМУМИҶАҶОНӢ
Муассисаи давлатии «Рушди соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ»
Ташкилоти ҷамъиятӣ – «Занони Хатлон»

ЛОИҶАИ ТИҶОРАТИКУНОНИИ СОҶАИ КИШОВАРЗӢ (ЛТСК)

Омузиши тарзи дуруст истифодабарии маводҳои кимиёвӣ дар мубориза бар зидди зараррасонҳо ва касалиҳои ҳайвонот, риояи қоидаҳои хангоми истифодаи онҳо

МАНДАРИЧА

1. ЗАҲРОЛУДШАВИИ ҲАЙВОНОТИ КИШОВАРЗӢ
2. САБАБ ВА ОМИЛҲОИ ЗАҲРОЛУДШАВӢ
3. ҲАШАРОТҲО ҲАМЧУН ИНТИҚОЛДИҲАНДАГОНИ КАСАЛИҲО
4. УСУЛҲОИ МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ ҲАШАРОТҲОИ ЗАРАРРАСОН
5. БЕМОРИҲОИ СИРОЯТКУНАНДАИ ИНВАЗИОНӢ:
7. ПЕШГИРӢ ВА МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ БЕМОРИҲОИ ГИЧҶАВӢ
8. БЕМОРИҲОИ СИРОЯКУНАНДАИ ИНФЕКЦИОНӢ

Сарсухан

Муассисаи давлатии «Рушди соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ» бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маблағгузории Бонки Ҷаҳонӣ аз соли 2015 ба фаъолият оғоз намуд.

Мақсади асосии Лоиха дастгирии ҳамачонибаи соҳибкорон, аз ҷумла, хоҷагиҳои деҳқонию коллективӣ, ҷорводорон, паррандапарварон, корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣю ҷорводорӣ, баланд бардоштани тичоратикунонии соҳаи кишоварзӣ ва беҳтар намудани дастрасӣ ба маблағ мебошад.

Ҳамзамон Лоиха рушди инфрасохтори истеҳсоли кишоварзӣ, аз ҷумла, сохтмони гармхонаҳо барои парвариши зироатҳои барвақтӣ, сардхонаҳои муосир бо мақсади нигоҳдории меваю сабзавот ва бастабандии маҳсулоти кишоварзӣ ва ба фурӯш баровардани онро дастгирӣ менамояд.

Лоиха барои баланд бардоштани савияи дониши истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ дар соҳаи тичоратикунонии он, беҳтар намудани занҷираи маҳсулоти муайян ва ҳамкориҳои самаранок байни иштирокчиёни занҷира, ҷалби онҳо дар бозорҳои дохилӣ ва беруна низ нигаронида шудааст.

Ҳадафи асосии лоихаи “Тичоратикунонии соҳаи кишоварзӣ” баланд бардоштани сатҳи тичоратии хоҷагиҳои фермерӣ ва корхонаҳои кишоварзӣ дар ноҳияҳои алоҳидаи Тоҷикистон мебошад. Ин ҳадаф ба воситаи беҳтар кардани қори силсилаи арзиши изофа, пешниҳод кардани хизматрасониҳои молиявӣ ба баҳрабарандагони лоиха, инчунин баланд бардоштани малакаи онҳо ба даст оварда мешавад.

Лоиха аз се қисматҳои зерин иборат аст, ки барои ноил гаштан ба тичоратикунонии соҳаи кишоварзӣ дар деҳот бо истифодаи қадамҳои ботадрич ва якдигарро пурракунанда амалӣ мегарданд:

- Такмил додани иқтидори деҳқонон (фермерон), тоҷирон, комплекси агросаноатӣ, корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ барои иштирок дар бозори кишоварзӣ ба воситаи дастрасӣ ба дониш ва дастгирии техникӣ;
- Беҳтар гардонидани дастрасӣ ба маблағ (кредит ва грант);
- Дастигирӣ ва кӯмак ба муассисаҳои таълимии кишоварзӣ, ҳамчунин дастрасии деҳқонон ва соҳибкорон ба системаи маълумоти бозор ба воситаи паём (SMS). Таваҷҷӯҳи махсус барои устувор гардонидани фаъолияти насли ҷавони деҳқонону фермерон барои ширкат дар фаъолияти тичоратӣ равона карда мешавад.

Бо дарназардошти ин, Муассисаи Давлатии рушди соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ барои баланд бардоштани савияи дониши кишоварзон семинарҳои гуногунро дар ноҳияҳои пилотӣ мегузаронад, ки яке аз онҳо «Омӯзиши тарзи дуруст истифодабарии захрхимикатҳо дар фаъолияти хоҷагии кишоварзӣ (мубориза бар зидди зараррасонҳо ва касалиҳои ҳайвонот ва зироатҳои кишоварзӣ, риояи қоидаҳои ҳангоми истифодаи захрхимикатҳо)» мебошад.

ЗАҲРОЛУДШАВИИ ҲАЙВОНОТИ ХОҶАГИИ ҚИШЛОҚ

Ҳодисаҳои заҳролудшавӣ дар ҳайвонот бисёр мушоҳида карда мешавад. Моддаҳои заҳрнок ҳангоми дохил шудан ба организм дигаргуниҳои амрозиро ба вуҷуд меорад, чунин ҳолатро заҳролудшавӣ меноманд.

Дар замони муосир бар зидди касалиҳои растанӣ ва паразитҳои беруна (эктопаразитҳо) моддаҳои гуногуни минералию синтетикӣ истеҳсол карда мешавад. Дар натиҷаи риоя накардани қоидаҳои нигоҳдорӣ ва нодуруст истифодабарии онҳо заҳролудшавӣ ба амал меояд. Заҳролудшавӣ шадид ва музминҷараён мегирад. Равандҳои мазкур аз таркиби кимиёвӣ, меъёри моддаи заҳрнок, намуди ҳайвонот, шароити ҳӯронидан ва нигоҳубини онҳо вобаста аст.

Заҳролудшавӣ аз ҳисоби талафоти чорво ва паст шудани маҳсули онҳо зарари калон ба иқтисодиёти кишоварзӣ, хонаводаҳо ва мӯҳити атрофро коста мекунад. Ғайр аз ин, ҳангоми истеъмол кардани маҳсулоти чорво, одам заҳролуд шуданаш мумкин аст. Аз ин лиҳоз, мутахассисони тиб ва тибби ветеринариро зарур меояд, ки барои пешгирии заҳролудшавӣ диққати махсус диҳанд. Маҳсулотҳои дар бозорҳо ба фурӯш баровардамешуда таҳти назорат гирифташуда, таркиби онҳо дар озмоишгоҳ санҷида шавад.

САБАБ ВА ОМИЛҲОИ ЗАҲРОЛУДШАВИЌ

Сабабҳои зоҳир шудани заҳролудшавӣ гуногун мебошад, пайдоиш ва ҷараёни он аз омилҳои беруна ва ҳолати саломатии ҳайвонот вобастагии калон дорад. Ҳангоми муайян кардани сабаби заҳролудшавӣ ба омилҳои муҳит диққат додан лозим аст. Барои омӯхтани сабаби заҳролудшавӣ дар хоҷагиҳо, муайян кардани мавҷудияти моддаҳои заҳрнок (заҳрхимикату пеститсидҳо, хусусан фтор, барий, марги муш, симоб, мисс, моддаҳои зидди ҳашароту канаҳо, алафҳои бегона, занбӯруғҳо, ҳолати нигоҳдории ва дастрасии онҳо ба чорво аҳамияти калон дорад.

Сабаби дигари заҳролудшавӣ манбаи об аст. Ҷойгиршавии сарчашмаҳои оби нӯшокӣ дар назди заводу фабрикаҳои истеҳсолкунандаи моддаҳои заҳрнок, сабаби олуда шудани об бо моддаҳои заҳрнок мебошад ва ҳангоми нӯшидани чунин об ҳайвонот заҳролуд мешаванд ва мӯҳити атрофро вайрон мекунанд..

Заҳролудшавии ҳайвонот асосан дар ҷароғоҳҳо, ки зидди алафҳои бегона ва хояндаҳо моддаҳои заҳрнокро истифода мебаранд, ба амал меояд.

Ҳангоми норасоии моддаҳои минералӣ дар организми ҳайвонот ва онҳо микдори зиёди моддаҳои мазкурро истеъмол карда заҳролуд мешавад. Вақтҳои охир дар соҳаи чорводорӣ, барои зиёд намудани шири модаговҳо пайвастиҳои аммиак(мочевина)-ро ҳамчун протеин

истифода мебаранд, ки дар ҳолати риоя накардани меъёри истифодаи он ҳайвонот захролуд мешаванд.

Сабаби захролудшавӣ дар баъзе ҳолатҳо қасдан ва доништа ба хӯроки ҳайвонот илова кардани моддаҳои захрнок аз ҷониби баъзе шахсони алоҳида ба қайд гирифта мешавад. Сабаби дигари захролудшавии ҳайвонот истифодаи аз меъёр зиёди миқдори доруҳо ва гузаронидани дегелминтизатсия бо моддаҳои зӯртаъсиркунанда мебошад.

Ҳангоми пайдо шудани захролудшавӣ тавсия дода мешавад, ки маводҳои гумонбаршударо ҷамъ карда, пас аз бастабандӣ кардан барои гузаронидани санчиши кимиёвӣю токсикологӣ ба озмоишгоҳ равона карда мешавад.

Духтурони ветеринарӣ бояд таъсири моддаҳои захрнокро омӯзанд, чораҳои амалию назариявиро сари вақт тартиб диҳанд, бар зидди ҳашароту канаҳо ва мавҷудотҳои дигар, ки ба ҳайвонот зарар мерасонад ва маҳсулнокии онҳоро паст мекунанд мубориза баранд. Мутахассисони ветеринарӣ нигоҳдории моддаҳои зидди ҳашароту канаҳо (инсектоакарисидҳо) дар ҷойи махсус назорат кунанд ва нагузоранд, ки ҳайвонот онро истеъмол кунад.

Мутахассисони ветеринарӣ миқдори лозимии моддаҳои захрнокро, ки мувофиқи стандарт иҷозат дода мешавад, бояд дар озмоишгоҳ таҳлил ва таҳқиқ кунанд. Моддаҳои зидди ҳашароту канаҳо ҳангоми истифодабарӣ агар аз меъёр зиёд бошанд ба ҳайвонот зарар расонида, дар организм захролудшавиро ба вучуд меоранд ва ба хоҷагиҳо зарари калони иқтисодӣ мерасонанд. Аз ин лиҳоз, мутахассисони ветеринарӣ лозим аст, ки оид ба амалиётҳои зерин; санчиши таъсирӣ моддаҳои захрнок ва ҷамъшавии (кумуляция) онҳо дар организм, таъсири манфии онҳо ба организми ҳайвонот, таъсири захр ба ирсият ва ҷанин, тағйиротҳои нолозима ҳангоми захролудшавии организми ҳайвонот, таъсири гонадотоксинӣ, эмбриотоксикӣ, мутагенӣ, тератогенӣ, бластогенӣ, аллергиявӣ, ҳосияти биокимиёвӣ, механизми таъсири молекулярӣ моддаҳои захрнок (токсикодинамика), биотрансформатсия, ҷаббиши моддаҳои захрнок (токсикокинетика), ҷамъшавӣ ва ихроҷшавии онҳоро аз организм, муайян кардани онҳо дар об, хӯрокаи дониши мукамал дошта бошанд.

Мутахассисони ветеринарӣ ба гузаронидани ташхиси саривақтӣ, муолиҷа ва пешгирии захролудшавӣ аз моддаҳои минералӣ, маводҳои доруворӣ, алкалоидҳо, тафтиши озуқа ва маҳсулотҳои бо моддаҳои захрнок олуфта шуда, ки ба саломатии одам ва ҳайвонот зарар меоварад, аҳамияти ҷиддӣ диҳанд ва иҷро гардидани чорабиниҳои номбаршуда омилҳои пешгирии захролудшавии одам ва ҳайвонот мебошад.

Дар ҷаҳон беш аз 1 млн намуди ҳашарот ба қайд гирифта шудааст, ки қариб 60 ҳазораш аҳамияти байторию бехдоштӣ доранд ва инчунин интиқолдиҳандагони касалиҳои сирояткунандаи чорово мебошанд.

ҲАШАРОТҶО ҲАМЧУН ИНТИҚОЛДИҲАНДАГОНИ КАСАЛИҶО

Магас (пашша) ин ҳашароти калони зоотропӣ ва синантропӣ буда, на фақат дар дучоршавии ҳайвоноти хонагӣ ба касалиҳо, балки ҳамчун зараррасони маҳсулоти чорво ва растанӣ ба ҳисоб меравад.

Расми 45. *Musca domestica*

Ин магасҳои хело калон ва хокистарранги бе тобиши металӣ мебошанд. Онҳо зиндазоянд. Ҷойи инкишофшон бофтаи ҳучайраҳои ҳайвонот, пасмондаҳои сабзавот, саргини одам ва ҳайвонот мебошад. Намудҳои паҳншавандаи ин оила инҳоянд: *Sarcophagacarnaria*, *Wohlfahrtiamagnifica* (барангезандаи волфартиози ҳайвонот) ва ғайра.

Биология. Инкишофи магас бо тарзи табдилёбии пурра сурат мегирад. Магаси модина дар давоми ҳаёташ то 600 дона тум мегузорад. Тобистон инкишофи пурраи магас дар муддати 10-30 рӯз ба анҷом мерасад. Пас аз 4-7 рӯзи пайдошавии зоча магаси модина тухм мегузорад ё кирмина мезояд. Магаси болиғ вобаста аз ҳарорат, намнокии ҳаво ва мавҷудияти ғизо аз якҷанд рӯз то зиёда аз ду моҳ зиндагӣ мекунад.

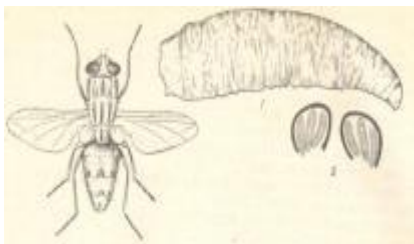
Дар биноҳои чорводорӣ ва чарогоҳ магасҳои болдор дар охири апрел ва май пайдо мешаванд. Шумораи бисёри онҳо дар нимаи дуҷоми тобистон ва аввали тирамоҳ мушоҳида мешавад. Дар давраи хунукии сол микдори магасҳо кам мешавад. Дар ҳарорати на кам аз 12-16°C фаъолияти худро дар давоми сол нигоҳ медоранд. Дар хунукиҳои саҳт нобуд мешаванд.

Чораҳои мубориза. Барои нест кардани магасҳо дар биноҳои чорводорӣ эмулсияи 3%-и креолин, эмулсияи обии 0,5%-и сеҳлорметафос ё карбофос бо ҳисоби 3 л дар 1 м², оҳаки хлордор бо меъёри 1 кг/м², маҳлули обии 0,5%-и хлорофос ва эмулсияи обии 3%-и полихлорпинен бо ҳисоби 50-100 мл/м² истифода бурда мешаванд.

ВОЛФАРТИОЗ

Волфартиозро кирминаҳои магаси *Wohlfahrtiamagnifica* ва баъзан *W.trina* ба вучуд меоранд, ки дар захмҳо, яраҳо ва пардаҳои луобии сӯроҳиҳои ҳайвонот муфтхӯрӣ мекунанд. Ин магасҳо дар назди рама ё пода ҳангоми чаронидан, ҷойи обнӯшӣ ва дамгирии ҳайвонот маскан мегиранд.

Волфартиоз дар ноҳияҳои иқлимаш гарм паҳн мешавад. Ба беморӣ чорвои хурд ва калони шохдор, асп, уштур, сағ ва дигар ҳайвонот дучор мешаванд.

Муолиҷа бо мақсади дур кардани кирминаҳо ва барқароркунии бофтаҳои осебдида равона мешавад. Барои нест кардани кирминаҳои магас маҳлули 3%-и нафталин дар тетраҳлориди гидрогенро

истифода мебаранд. Бар зидди онҳо дустӣ 7% ва маҳлули 5%-и хлорофос, эмулсияи 1-2%-и селхорметафос таъсири марговар мерасонанд.

Пешгирӣ: Гӯсфандонро пас аз пашмтарошӣ бо маҳлули обии 0,8%-и хлорофос ё эмулсияи 0,5%-и селхорметафос мешӯянд. Ҳангоми аз захмҳо гирифтани кирминаҳои калон онҳоро месӯзонанд ё ба зарфи ларвосиддор ҷойгир мекунанд. Дар давоми парвози мағасҳои модина пас аз 1-2 рӯз муоинаи клиниро бо мақсади муайян намудани осебҳои ҳайвонот бо кирминаҳои мағас ва муолиҷаи минбаъда мегузаронанд.

ХАРМАҒАС

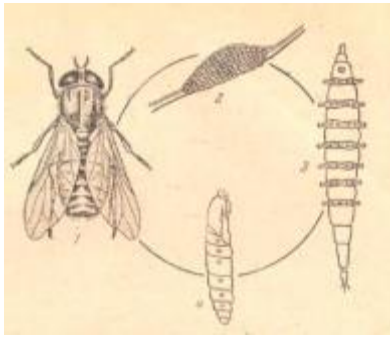
Хармағас (кӯрмағас) ҳашароти дуболаи нисбатан калон буда, ба таври оммавӣ ба ҳайвонот, хусусан дар вақти гармии сол ҳамла мекунанд ва зарари иқтисодии зиёд мерасонад. Ғайр аз ин ҳашарот барои сар задани алангаи касалиҳои трансмиссивӣ имконият медиҳад. Хармағас ҳашароти хунмак аст.

Хармағас аз рӯйи дарозиаш калон (то 30 мм), миёна (15-20 мм) ва хурд (7-10 мм) мешавад. Вобаста аз намудаш ранги зард, хокистарӣ, бӯртоб, сиёҳ ё рангоранг дорад. Чашмҳои калон, мураккаби сабз, кабуд, бунафш, бадани бемӯяк, банди пойҳои сербуғум, сари калон, болҳои фароҳи шаффоф ё хол-хол дорад. Хартумчааш бурандаю маканда аст. Шикамаш паҳн ва аз 7 банд иборат аст. Охири шиками хармағаси нарина устувонашакл ва хармағаси модина гирд мебошад.

Биология. Хармағас бо тарзи табдилёбии пурра инкишоф меёбад. Хармағаси модина дар ҳаёташ то 1000 дона тухм мегузорад. Пас аз 6-10 рӯз аз тухм кирмина пайдо мешавад, ки ба об ё хоки сернам афтида, дар зери хок медарояд ва пеш аз ба зоча табдил ёфтани ба ҷойи хушк мебарояд. Кирмина пас аз шаш бори тӯлақунӣ ба зоча табдил меёбад. Даври зочагии хармағас 4-6 ҳафта давом мекунанд. Хармағаси болиғ 1-2 моҳ умр мебинад. Инкишофи пурраи хармағас вобаста аз шароити муҳити атроф аз 1 то 2 сол давом мекунанд.

Ғизои хармағаси нарина шаҳди гул, шираи мева ва маҳсули ихроҷи дигар ҳашаротҳо (ширинча, кайки барг, пилла ва ғайра) мебошад.

Ҳуни ҳайвонро фақат хармағаси модина мемакад. Соҳибонаш асп, гов, уштур, гавазн, баъзан гӯсфанд, сағ ва дигар ҳайвонот мебошанд. Хармағас бештар дар ҷароғоҳ дар ҳарорати 25-30°C ба ҳайвонот ҳамла мекунанд. Хармағасҳо села-села ба чорво ҳамла карда, онро безобита менамоянд, ки дар натиҷа каммаҳсул мешавад. Онҳо интиқолдиҳандагони бемориҳои сӯхтанӣ, туляремия, анемияи сироятии асп, трипаносомозҳо ва ғайра мебошанд.

Расми 47. Инкишофи хармагас:

1-хармагаси болиғ;
2-тухм; 3-кирмина;
4-зоча

мешавад. Хомӯшак интиқолдиҳандаи бемориҳои гуногуни сироятӣ ва инвазиони ҳайвоноту одам мебошад.

Расми 48. Хомӯшаки *Culicini*

ба зоча табдил меёбад. Сипас аз зоча хомӯшаки болиғ пайдо мешавад.

Хомӯшак хуни ҳайвоноти гуногунро мемакад, лекин гов ва асп бештар онро ба худ ҷалб мекунад. Шумораи зиёди хомӯшакҳо дар нимаи дуюми моҳи май, аввали июн ва охири август бештар дар ботлоқзорҳо ва ҷойҳои сернам мушоҳида мешавад.

Чораҳои мубориза. Барои нест кардани хомӯшакҳо дар хамаи даври инкишофашон равона шудаанд.

Дар ҷароғоҳо қорҳои мелиоративӣ ва ирригатсионӣ гузаронида мешаванд. Обанборҳо ва буттазорҳои нодаркорро барҳам медиҳанд. Ба обанборҳо, яъне ҷойҳои тухмгузори хомӯшакҳо маҳлули оби 1%-и хлорофос бо ҳисоби 10 мл/м² пошида мешавад.

Ба болои замин ва кӯлҳо барои нест кардани тухми хомӯшак хлорофосро бо ҳисоби 1,5-2 кг/га мепошанд. Дар оғилхонаҳо барои нест кардани хомӯшакҳо моеъ ва аэрозоли инсектисидҳоро ба деворҳои берун ва даруни бино истифода мебаранд.

Чораҳои мубориза. Бар зидди хармагас маҳлули оби 1%-и хлорофос, эмулсияи 0,1%-и неотсидол (ратсидол, эктосин) ва эмулсияи 1%-и селхорметафос ё карбофос истифода бурда мешавад. Дар баъзе мавзӯҳо ба оби ҳавзу кӯлҳо мазут, солярка ва ғайра бо ҳисоби 100 г/м² мерезанд, ки хармагасҳо ба онҳо часпида нобуд мешаванд.

ХОМҶШАК

Хомӯшак ҳашароти дуболаи хурд ва бисёр паҳншаванда буда, ба эктопаразитҳои муваққатии ҳайвоноти хунгарм дохил

Биология. Хуни ҳайвонотро фақат хомӯшаки модина мемакад. Хомӯшаки нарина аз шираи растанӣ ғизо мегирад. Хомӯшак бо тарзи табдилёбии пурра инкишоф меёбад. Хомӯшаки модинаи бордор аз 150 то 450 тухмро дар обанборҳо ва қабати болои замини сернам мегузорад.

Пас аз 2-12 рӯз аз тухм кирмина пайдо мешавад. Кирмина пас аз чор бори тӯлаққунӣ

КЌРПАШША

Кўрпашша ин ҳашароти хеле хурди дуболаи хунмак буда, дар ноҳияҳои иқлимаш субтропикӣ ва тропикӣ паҳн шудааст.

Биология. Кўрпашша аз хомӯшак аз он фарқ мекунад, ки инкишофаш ба об алоқаманд нест. Хунро фақат кўрпашшаи модина мемакад. Дар давоми ду дақиқа 0,5 г хун мемакад. Вай баъди серва бордоршавӣ дар ҷойҳои намноки дорои моддаҳои органикӣ дар як тухмгузориаш аз 30 то 100 дона тухм мегузорад. Дар ҳаёташ аз 1 то 3 бор тухм мегузорад. Пас аз 7-9 рӯз аз тухм кирмина мебарояд, ки баъди чор бори тӯлаккунӣ ба зоча табдил меёбад. Зоча пас аз 10-15 рӯз ба кўрпашшаи болиғ мубаддал мегардад. Дар шароити биёбон ҷойи тухмгузориаш лонаи хояндаҳои гуногун мебошад. Кўрпашшаҳо аз апрел то октябр парвоз

меkunанд.

Чораҳои мубориза. Тағйир додани ҷойи сукунати кўрпашша тавассути ҷуфт намудани заминҳои ноқорам, нест кардани буттазорҳо ва хояндаҳо, беҳтар намудани ҳолати беҳдошти фермаҳои чорводорӣ, шустани ҳайвонот бо истифода аз маҳлулҳои обии инсектисидҳо, пошидани онҳо ба деворҳо ва фарши офилхонаҳо.

КАЙК

Кайк ҳашароти хурди беболи қатори Arhaptera буда, дарозияш аз 0,5 то 15 мм аст. Кайк асосан хуни одам, ҳайвоноти ширхӯр ва парандаро мемакад. Баданаш борик буда, пойҳои нисбатан боқувват дорад. Пойҳои қафояш барои чаҳидан хизмат меkunанд.

Чораҳои мубориза. Барои нест кардани кайк ба бадани ҳайвонот маҳлули обии 1%-и хлорофос, эмулсияи обии 2%-и СК-9, эмулсияи 0,5%-и сехлорметафос ё карбофосро мепошанд. Дар вақти хунокии сол дустҳои пиретрум, 2%-и севин ва ғайра истифода мебаранд. Сағ ва гурбаро бо зоошампунҳо барои тоза кардани пӯст ва гум кардани бӯй мешӯянд.

Офилхонаҳоро тоза нигоҳ дошта, дератизатсия мегузaronанд.

ТАХТАКАНА(шабзод,ганг) ин эктопаразити муваққати паранда, ҳайвоноти озмоишӣ ва одам буда, ба қатори Hemiptera дохил мешавад. Ҳамагӣ 30 оила ва 25 ҳазор намуди тахтакана ба ҳисоб гирифта шудааст. Намудҳои бисёри он зараррасони зироатҳои кишоварзӣ мебошанд, ё ҳамчун дарранда дигар ҳашаротхоро меҳӯранд.

Тахтакана дар хонаҳои истиқоматӣ, мурғхона, кабутархона ва лонаи парандагон зиндагӣ мекунад. Тахтакана ба ҳайвоноти хунгарм шаб ҳамла мекунад, рӯзона гурусна мегардад. Хунро ҳам тахтаканайи нарина ва ҳам модина мемаканд.

Биология. Тахтакана дар ҳаёташ то 500 дона тухм мегузорад. Вобаста аз ҳарорати ҳаво баъди 4-29 шабонарӯз аз тухм кирмина мебарояд. Тахтаканайи модина то 0,7 мл хун мемакад. Оби даҳони тахтакана хосияти карактунанда дорад ва аз ин сабаб дар вақти газидан кас аввал дардро хис намекунад, баъди макидани хун ҷойи газида меҳораду месӯзад. Кирмина се дақиқа ва тахтаканайи болиғ 10-15 дақиқа хун мемаканд.

Дар ин асно кирмина 3-6 ва тахтаканайи болиғ 1,5-2 баробар калон мешаванд. Тахтаканайи болиғ то 6 моҳ, кирмина то 1,5 сол бе ғизо зиндагӣ карда метавонад.

Ҷораҳои мубориза. Бар зидди тахтаканаҳо эмулсияи 0,2%-и селхорметафос бо ҳисоби 100 мл/м², маҳлули 1%-и хлорофос бо ҳисоби 150 мл/м², эмулсияи 0,5%-и карбофос бо меъёри 150 мл/м², инчунин оби сӯзон ва лампаи лаҳимшуда истифода бурда мешаванд.

ҲАШАРОТҲО ҲАМЧУН ЭКТОПАРАЗИТҲОИ ДОИМӢШАБУШ

Шабуш ҳашароти беболи қатори Siphunculata мебошад. Вай нисбатан хурд буда, дарозии баданаш вобаста аз намуд, ҷинс ва даври инкишофаш 1,5-2 мм аст. Баданаш ҳамвор, хартумчааш халандаю маканда, сараш дарозрӯяи аз сина бориқтар ва шикамаш байзашакл аст (расми 52).

Расми 52.
Шабуши асп

Дар ҷаҳон қариб 300 намуд шабуш маълум аст. Дар ҳайвоноти ширхӯр 19 намуди шабуш ёфт шудааст, ки ба се оила ва шаш ҷинс мансубанд. Шабушҳо дар бадани соҳиби махсус маскан мегиранд.

Биология. Шабуш ҳашароти хунмак буда, бо тарзи табдилёбии нопурра инкишоф меёбад. Шабуши модина дар давоми як шабонарӯз аз 1 то 7 дона ва дар давоми ҳаёташ 50-100 дона тухм ё ришкро дар решаи мӯй мегузорад. Шабуши болиғ дар бадани соҳибаш зиёда аз чор ҳафта зиндагӣ мекунад. Пас аз 10-18 рӯз аз ришк

кирмина пайдо мешавад ва баъд аз 20-30 дақиқа ба хунмакӣ оғоз мекунад. Дар давоми 10-14 рӯз пас аз се бори тӯлаккунӣ ба шабуши болиғ табдил меёбад. Берун аз бадани ҳайвонот шабуш ҳангоми ҳарорат ва намнокии муқаррарӣ 3-7 рӯз зиндагӣ мекунад. Ҳайвонот одатан дар ҳавои хунук ва серрутубат шабуш мекунад. Дар як шабонарӯз 2-3 бор гизо мегирад (ҳар дафъа 1-2 мг хун мемакад).

Шабушзанӣ. Шабуш ҳайвонотро ба бемории сифункулятоз ё шабушзанӣ дучор мекунад. Ҳангоми шабушзанӣ беқарорӣ, сӯзиши пӯст, рехтани мӯй, дерматит ва пастшавии маҳсулнокии мушоҳида мешавад.

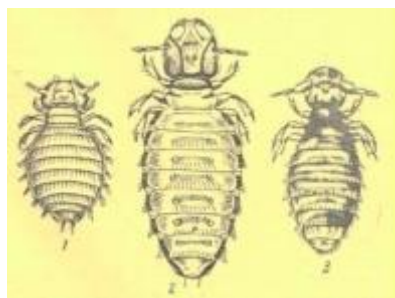
Касалӣ хусусан дар ҷавонаҳо вазнин мегузарад. Шабушзанӣ дар оғилхонаҳои танг ва ҳангоми хӯронидани бад ба вучуд меояд, алалхусус дар тирамоҳу зимистон хурӯҷ мекунад. Тобистон миқдори шабуши ҳайвонот кам мешавад. Шабуш ба дигар ҳайвонот ба воситаи чорвои касал, асбобу анҷоми нигоҳубини он, зину афзоли асп, фарши оғилхона ва ғайра мегузарад. Оби даҳони шабуш, ки ҳангоми газидан ҷудо мекунад, захрнок буда, нӯги асаби пӯстро ба ангезиш меорад.

Чораҳои мубориза. Бар зидди шабуш 4% полихлорпинен, СК-9 ё севин ва дигар моддаҳо дошта, маҳлули 0,75%-и хлорофос ё эмулсияи карбофос ва сехлорметафос, эмулсияи 0,15%-и сиодрин, суспензияи 0,5%-и севин, эмулсияи собун ва ғайраро истифода мебаранд.

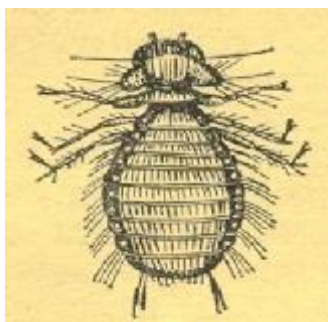
Ғайр аз ин мунтазам ҳайвонот ва оғилхонаҳоро тоза нигоҳ медоранд. Биноҳои чорводориро сафед мекунад. Сайру гашти ҳайвонотро таъмин мекунад ва онҳоро ба чарогоҳ мегузаронанд.

ТИБИТХҶРАК

Тибитхӯрак ҳашароти беболи қатори Mallophaga мебошад. Дарозиаш аз 1,5 то 2,5 мм, рангаш зарди ҷигарии доғ ва раҳдори сиёҳчатоб аст. Ҳартумчааш хоянда, сараш аз синааш васеътар буда, мӯйлабҳояш 4-5 банд доранд. Шикамаш дарозрӯяи тухмшакли дорой 8-9 банд аст.

Расми 53. Тибитхӯракҳои ҳайвонот:
1- *Trichodectes canis*;
2- *Bovicola equi*;
3- *B. ovis*

Расми 54. Тибитхӯраки мурғ

Аз 2500 намуди тибитхӯракҳо қариб 300-тоаш дар бадани ҳайвоноти ширхӯр, боқимондааш дар бадани парандагон муфтхӯрӣ мекунад.

Биология. Тибитхӯрак эктопаразити доимӣ буда, бо тарзи табдилёбии нопурра инкишоф меёбад.

Тибитхӯраки модина дар давоми умраш аз 20 то 60 дона ришк мегузарад, ки тавассути ширеши модарӣ ба решаи мӯй ё пар ва пӯсти паранда мечаспад. Аз ришк баъд аз 7-12 рӯз кирмина мебарояд, ки дар давоми 12-20 рӯз се бор тӯлак карда, ба ҳашароти болиғ табдил меёбад.

Тибитхӯрак мӯй, пар, хучайраҳои пӯст, маҳсули ғадудҳои равғанӣ, тибитхӯраки паранда бошад, хун ва лимфай аз пӯст хориҷшударо фуру мебарад.

Маллофагоз. Тибитхӯрак касалии маллофагози ҳайвонот ва парандаро ба вучуд меорад, ки сӯзиши пӯст, гиперкератоз, рехтани мӯй, пар ва пастшавии маҳсулноки мушоҳида мешавад.

Чораҳои мубориза. Тибитхӯракҳоро бо истифодаи инсектисидҳо дар шакли дуст, маҳлул, эмулсия ё аэрозол нест мекунад.

Бар зидди тибитхӯракҳои ҳайвонот маҳлули 0,75%-и хлорофос, эмулсияи оби 0,5%-и селхорметафос ё карбофос, эмулсияи 0,15%-и сиодрин ва суспензияи 0,25%-и севин таъсири хуб доранд.

Ба муқобили тибитхӯракҳои паранда маҳлули оби 0,3-0,5%-и хлорофос, эмулсияи 0,2%-и селхорметафос ё карбофос ва суспензияи 0,25%-и севин (бо меъёри 25-50 мл ба як сар) истифода мебаранд.

Барои ҳайвонот ва паранда шароити хуби ҳӯронидан ва нигоҳубин таъмин менамоянд.

УСУЛҲОИ МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ ҲАШАРОТҲОИ ЗАРАРРАСОН

Усулҳои муборизаи биологӣ бар зидди ҳашаротҳои зараррасон чунинанд: шудгор кардан, хуб намудани ҳолати мелиоративии замин дар чарогоҳҳо, хушк кардани обанборҳо, парвариш намудани растаниҳои бисёрсола дар чарогоҳҳо.

Бар зидди ҳашароти зараррасон ва бамуқобили онҳо ҳашаротҳои табиӣ парвариш карда мешаванд ва бисёри аз онҳо дар муҳити атрофи мо зиндагӣ мекунад ва нобуд кардани ҳашароти зараррасон бештар самаранок буда аз усулҳои кимиёвӣ.

Усули намнок ин тарз ҳангоми гармии сол бо истифодабарии маҳлулҳо, эмулсияҳо ва суспензияҳои инсектоакарисидҳо ё доруҳои зидди ҳашарот ва кана ба кор бурда мешаванд. Маҳлулҳои 0,5-1 % хлорофос, эмулсияҳои 0,1 % неотсидол, диазинон ва бутокс, суспензияи севин бо тарзи шустан ва пошидан тавсия мешаванд. Ин чорабинӣ дар муҳлати 10-14 рӯз сахарии барвақт ё бегоҳӣ дар вақти салқинии рӯз гузаронида мешавад. Ба як сар чорвои калон 1,5-3,5 л ва ба чавонаҳо бошад 0,5-1,5 л моеъи зидди кана ва ҳашарот сарф карда мешавад. Оғилхонаҳои канадор дар муҳлати 20-30 рӯз низ дорупошӣ карда мешаванд. Дар масоҳати 1 м² оғилхона 0,5 л моеъи инсектоакарисидҳо сарф карда мешавад.

Барои дуруст ҳисоб кардани маҳлулҳо, эмулсияҳо ва суспензияҳои инсектоакарисидҳо формулаи зерин истифода бурда мешавад:

$$X = A \times B : C,$$

X – миқдори зарурии инсектоакарисидҳо (мл ё кг);

A – миқдори даркорӣ маҳлул ё эмулсияи корӣ (мл);

B – консентратсияи лозимии маҳлул ё эмулсияи корӣ (%);

C – моддаи фаъоли таъсиркунандаи мавод (%).

БЕМОРИҲОИ СИРОЯТКУНАНДАИ ИНВАЗИОНИ

Бемориҳои инвазиони ро паразитҳо ё муфтхӯрҳо ба вуҷуд меоранд. Дар табиат организмҳое, ки ҳаёти паразити мебаранд зиёд аст, аммо касалиҳои инвазиони бештар соддатаринҳо, гиччаҳо ё кирмҳо, тортанакшаклон ва хашаротҳо пайдо мекунанд. Ин намуд бемориҳо дорои паҳншавии ҳамачоя буда тамоми намуди ҳайвоноти хонаги ва ваҳшӣ инчунин паррандаҳо ба касали дучор мешаванд. Бемориҳое ҳастанд, ки инсон низ ба онҳо гирифта мешавад. Масалан фатсиолез, эхинококкоз, трихинеллез, тениаринхоз, тениоз, токсоплазмоз, саркосистоз ва ғайра.

Бемориҳои инвазиони ба соҳаи чорводорӣ зарари иқтисодии бениҳоят калон мерасонанд. Аксарият бемориҳои инвазиони хусусан гелминтозҳо ва протозоозҳо дараҷаи баланди касалшавӣ ва талафоти зиёди ҳайвонотро ба вуҷуд меоранд. Ҳангоми як қатор бемориҳои инвазиони маҳсулотнокии чорво (шир, гушт, пашм, тухм) ва сифати он паст шуда, афзоиши ҳайвонот суст мешавад.

ФАТСИОЛЕЗ (бемории кирми чигар) – ин касалии инвазиони ҳайвоноти кавшақунанда буда онро ду намуд трематода ё кирми маканда ба вуҷуд меоранд: фатсиолаи муқаррари дарозиаш 2-3 см; фатсиолаи калон дарозиаш 7-8 см. Фатсиолаҳо дар роҳҳои талхагарди чигар ҷойгир мешаванд. Хуҷаини мобайниашон нармбаданҳои

оби ва хуҷаини асосиашон гов, гусфанд, буз, уштур, гавазн, оҳу ва дигар ҳайвоноти хонагӣ, инчунин одам мебошанд.

Чорвои гирифтори бемори тухми кирмо ба воситаи саргин берун мекунад. Тухми фатсиолаҳо дар муҳити атроф дар ҳарорати 20-30°С афзоиш меёбад. Пас аз ду ҳафта ба кирмина ё мирасидия мубаддал мегардад. Мирасидияҳо тавассути муйчаҳои баданашон ҳаракат карда ба дохили нармбадани оби ворид мешаванд. Дар организми хуҷаини мобайниашон се даври кирминагии дигар пайдо шуда афзоиш меёбад, яъне спорасиста, редия ва серкария. Серкарияҳо ба воситаи узвҳои нафаси нармбадан бо микдори зиёд ба берун баромада ба танай алаф мечаспанд ё ин ки дар болои об шино мекунанд. Сипас серкарияҳо барои ҷимоя худ дар атрофшон қабат ҳосил карда ба даври инвазиони адолескария табдил меёбанд. Ҳайвони солим ҳангоми истеъмоли алаф ё оби ботлокзорҳо ва шевазараминҳо сироят меёбанд. Адолескарияҳо ба бадани хуҷаини асосиаш ба воситаи гардиши хун ҷарх зада то ба роҳҳои талхагарди чигар расида дар он ҷо ба кирми болиғ табдил меёбанд. Ҳамин тариқ даври пурраи инкишофи фатсиолаҳо 6-8 моҳ давом мекунад. Мавсими фатсиолез аз охири ноябр сар карда то моҳи март давом мекунад.

Ду шакли бемори мушоҳида мешавад: шадид ва тулони. Нишонаҳои асосии бемори чунинанд: баланд шудани ҳарорати бадани чорво аз 0,5 то 1°С, паст гаштани иштиҳо, тез шудани набз ва нафаскашӣ, беҳуни ва зардии

пардаҳои луобии чашм, даҳон ва бинӣ, шикамравӣ, пайдо шудани варамӣҳо дар зерӣ чоғ, гардан ва қафаси сина, ҳис кардани дард дар миқёси чигар, лоғар ва хароб шудани ҳайвон ва ғайра.

Барои ташҳиси аниқ гузаронидани бемории кирми чигар ба озмоишгоҳҳои ветеринарӣ намунаҳои саргин равон карда мешаванд, ки бо усули гелминтооовоскопия санҷида мешаванд. Пас аз ғавтидани чорво тағиротҳои асосӣ дар чигар мушоҳида мешаванд. Ин узв варам карда андозааш калон мешавад. Ҳангоми кушодани роҳҳои талхагард фатсиолаҳои болиғ ёфт мешаванд. Дар ҳолати шакли тулонии фатсилез чигар саҳт шуда дар роҳҳои талхагард сангчаҳо ва сирроз мушоҳида мешаванд.

ЭХИНОКОККОЗ ин бемории хатарноки гичҷавии ҳайвонот ва инсон буда онро даври кирминагии кирми тасмашакли эхинококк ба вучуд меорад. Барангезанда дар шакли ҳубобе, ки андозааш аз тухми мурғ то сари чанин аст бештар дар узвҳои дохилии чигар ва шуш инчунин дил, гурда, испурҷ қойгир мешавад. Даври болиғи

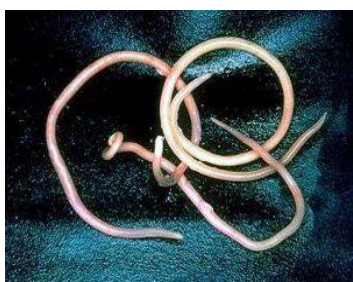
эхинококк дар рудҳои борики хучаини асосиаш – сағ, гурғ, рубоҳ, шағол, ки дарозиаҳ 0,6 см аст афзоиш меёбад. Тухми кирм тавассути саргини сағ ба берун ба болои алаф меғалтад, Сипас чорво ҳангоми истеъмоли алафи зарарнок сироят меёбад. Тухми эхинококк ба организми хучаини мобайниаш дохил шуда ба воситаи гардиши хун ба чигар ва шуш расида дар ин узвҳо ба сколекс ё сарак табдил ёфта дар атрофаш ҳубоби пур аз моеъ ҳосил мекунад. Ҳубоби эхинококк аз ҳубобҷаҳои модарӣ ва духтарӣ иборат аст. Хар як ҳубоб дорои 700 - 1000 дона сколекс аст. Сағ ҳангоми истеъмоли узвҳои дохилие, ки дорои ҳубоби эхинококканд сироят меёбад. Дар ҳолати ҳубоб ба рудаҳои борики сағ ғалтидан қафида, сколексҳо гарданак ҳосил карда ба кирми болиғ мубаддал мегарданд. Даври пурраи инкишофи эхинококк 7-8 моҳ давом мекунад.

Нишонаҳои зоҳирии эхинококкоз хос нестанд. Ҳангоми эхинококкози чигар зардҷавии пардаҳои луобӣ, шикамравӣ, лоғарӣ ва харобҷавӣ дида мешавад. Дар ҳолати эхинококкози шуш сулғазанӣ, пайдо шудани овозҳои бегона дар узв, тангнафасӣ мушоҳида мешавад. Барои ташҳиси аниқи эхинококкоз усулҳои аллергиявӣ ва флюорография истифода бурда мешаванд. Эхиноаллергенро бо микдори 0,2 мл ба дохили пусти таги думи чорво мефиристонанд. Натиҷаи реаксияро пас анҷоми 2 соат месанҷанд. Ҳангоми пайдо шудани варамӣ дар қои сузанзанӣ реаксия мусбӣҳисоб карда мешавад.

СИСТИСЕРКОЗ-(ФИННОЗ) - ин бемории гичҷавии чорвои калони шохдор ва хуқҳо буда онро даври кирминагии кирми тасмашакли Тенияринхус сагинатус пайдо мекунад. Финнаҳо дар шакли ҳубобе, ки андозааш ба нахӯд

баробар аст дар таркиби мушакҳои бадан чойгир мешаванд. Финнаҳо бештар дар мушакҳои хояндаи сар дида мешаванд. Онҳо аз моеъ ва як дона сколекс иборатанд. Даври болиғи ин кирм дар рудаҳои борики инсон афзоиш меёбад ва дарозиаш ба 10 м. баробар аст. Гов ва хук ҳангоми хурдани алафи дорои тухми систисерк ба касалии дучор мешаванд. Одам бошад дар ҳолати истеъмоли гушти гов ва хуки гирифтори финноз бештар вақти хурдани сихкабоб, бивштекс ва дигар хӯроқаҳои гуштии нимхом сироят меёбад. Сироятёбии чарогоҳҳо дар вақти набудани ҳочатхонаҳо ба вуқӯъ мояд.

Финноз аломатҳои зохирии хос надорад. Дар вақти ҳаёт будани чорво ташхисро бо усули серологӣ муайян мекунанд. Баъди фавтидани чорвои бемор бо ёфтани финнаҳо дар қабатҳои мушакҳои хояндаи ҳайвон ташхисро аниқ мекунанд.

АСКАРИДИОЗ - ин касалии гичҷавии паррандаҳо буда онро кирмҳои гирдшакли зерқатори аскарidata ба вучуд меоранд. Аскаридияҳо дар рудаҳои борики паррандаҳо инкишоф ёфта дарозиашон ба 3-11 см баробар аст. Онҳо ба гуруҳи геогелминтҳо мансубанд. Ба аскаридиоз бештар чучаҳои синусолашон то як сола гирифта мешаванд.

Мурғҳо ҳангоми хурдани хуроқа ва оби зарарноки дорои тухм ва кирмаки аскаридия сироят меёбанд. Онҳо инчунин дар вақти истеъмоли кирмҳои лойхурак, ки дар таркибашон кирмакҳои аскаридия боқӣ мондаанд, ба касалии дучор мешаванд. Аскаридиоз дар тамоми фасли сол ба қайд гирифта мешавад, бештар дар вақти намнокиҳои зиёд мушоҳида мешавад.

Аз руи нишонаҳои зохирий касал ташхисро муайян кардан мушкӣ аст, чунки онҳо хос нестанд. Чучаи бемор аз иштиҳо ва инкишоф монда роҳгардиаш суст мешавад. Шикамравӣ ва беҳолӣ дида мешавад. Дар тоҷ ва пардаи луобии чашм сафедӣ ва камхунӣ пайдо мешавад. Аз даҳонашон кафк мерезад.

Барои ташхиси аниқи аскаридиози мурғҳо намунаҳои саргин фиристодан лозим аст, ки онро бо усули гелминтоовоскопия месанҷанд. Ҳангоми ахлот кардан ва кушодани часади мурғи касал дар рудаҳои бориқашон аскаридияҳоро ёфтани осон аст.

ПЕШГИРИИ БЕМОРИҲОИ ГИЧҶАВӢ

- Интиҳоби дурусти чарогоҳҳо аҳамияти калон дорад, чунки инкишофи мусоиди кирмҳо дар чарогоҳҳои намнок ба вучуд меояд. Чорворо дар чарогоҳҳои хушк чарондан лозим аст.
- Иваз кардани чарогоҳҳо дар нимаи дуҷуми тобистон имконият медиҳад, ки чорвои таваллуди соли чорӣ аз як қатор гелминтозҳо хусусан фатсиолез пешгирӣ карда шавад.

- Алоҳида чаронидани чавонаҳо чунин маънидод мешавад, ки дар фасли зимистон чарогоҳҳо аз гиччаҳо тозаанд ва дар ҳолати чаронидани чавонаҳо дар фасли тобистон онҳо аз бисёр гелминтозҳо пешгири карда мешаванд.
- Баста нигоҳ доштани чорво имконият медиҳад, ки алоқаи байни ҳайвонот ва инвазияи гиччавии чарогоҳ бартараф карда шавад. Ин чорабинӣ аксарият био- ва геогелминтҳоро пешгири мекунад. Масалан фатсиолез, диктиокаулез, мониезиоз, аскаридаторозҳо, стронгилятозҳо ва ғайра.
- Безарар намудани муҳити атроф аз инвазияи гиччавӣ:

1. Мубориза бар зидди хучаинҳои мобайнӣ. Барои нест кардани нармбаданҳо купороси мис (даҳани фаранг), оҳак, нуриҳои минералӣ дар шакли хока, маҳлул ва эмулсия истифода бурда мешаванд. Маҳлули оби купороси мис бо таносуби 1:5000 ба миқдори 10 л дар 1 м² тавсия мешавад;

2. Усули биотермикии безарар намудани пору. Поруро аз оғилхонаҳо руфта ба берун бароварда зич туб мекунанд, ки бару дарозиаш 1,5-2 м бошад. Болаяшро бо паҳол ва хоки ғавсиаш 20-30 см мепӯшонанд ва дар муддати се ҳафта нигоҳ медоранд. Дар ин маврид дар дохили он ҳарорат то 70⁰ баланд шуда тамоми тухм ва кирмакҳоро мекушад.

- Гузаронидани дегелминтизатсияи, яъне нест кардани кирмҳои муфтхӯр дар организми ҳайвонот. Ин чорабини соли маротиба :тирамоҳ моҳҳои ноябр- декабр; баҳор моҳҳои март –апрел амали мегардад. Барои ин аз доруҳои зиддигиччавӣ ё антгелминтикҳои васеъ таъсирукунанда истифода бурдан лозим аст: албен, албендазол, албазен, алвет, панукур , сантел, роленол, клозалбен, левофос, ивермек, ниатсид ва ғайра. Доруҳои номбурда мувофиқи дастур ва маслиҳати мутахассиси ветеринарӣ истифода бурда мешаванд.
- Барои пешгирии эхинококкоз ва сенуроз чорабиниҳои зерин тавсия карда мешаванд:
  - Нест кардани сағ ва гурбаҳои дайду;
  - Ба қайдгирии сағҳои хизматӣ;
  - Ба ҳадди имкон кам кардани миқдори сағҳои чупони дар рамаҳои чорвои хурди шохдор;
  - Соле чор маротиба яъне дар ҳар квартал гузаронидани дегелминтизатсияи сағҳо;
  - Қаъбиян манъ кардани истеъмоли узвҳои дохили ва сари ҳайвоне, ки аз эхинококкоз ва сенуроз талаф ёфтааст;
  - Сузонда нест кардани узвҳои дохили ва сари ҳайвоноти бемор.
- Барои пешгирии систисеркоз ё финнози чорвои калони шохдор ва хукҳо гузаронидани чорабиниҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- Сохтан ва обод кардани хочатхонаҳо дар фермаҳои чорводорӣ ва чарогоҳҳо;
- Мунтазам гузаронидани муоина ва санҷиши тиббии коркунони соҳаи чорводорӣ ва шахсоне, кибо чорво сару кор доранд, Саривакт муолиҷа намудани одамони гирифтори бемориҳои тениоз ва тениаринхоз;
- Мунтазам муҳофизат намудани хок ва обанборҳо аз ифлосиҳо ва саргини одам;
- Назорати беҳдошти ҳангоми нест кардани саргини одам ва обҳои зеризамини;
- Риоя намудани гигиенаи шахсӣ аз тарафи одамон;
- Барои истеъмоли одам гушти нимхомчушонда ва бирён карда хусусан чигари гов манъ аст.
- Мунтазам гузаронидани тафтиши ветеринарию беҳдошти гушт ва маҳсулоти гушти дар бозорҳо, касобхонаҳо ва корхонаҳои коркарди маҳсулоти гуштӣ.

БЕМОРИҲОИ СИРОЯТКУНАНДАИ ИНФЕКЦИОНӢ

СӢХТАНӢ(сиёҳзахм, оташак) – як навъ касалии сироятии шадиди ҳайвоноти ваҳшӣ ва хонагӣ, инчунин одам, ки барангезандаш қаламчабakterия ё батсиллаи сӢхтанӣ мебошад. Барангезанда беҳаракат буда спора ҳосил мекунад. Барои ҳамин ӯ қобилияти ҳаётии худро даҳҳо сол нигоҳ дошта метавонад, хусусан дар хок. Спораҳо ба ҳарорати 110⁰С дар давоми 10 дақиқа тоб меоранд. Моддаҳои

дезинфексионӣ (формалин, креолин, ишқори натрий) барангезандаро дар як муддати кӯтоҳ нест мекунад.

Ба сӢхтанӣ бештар чорвои калони шохдор, бузу гусфанд, асп, гавазн, шутур, баъзан хукҳо ва ҳайвоноти дарранда гирифтور мешаванд. Паррандагони хонагӣ дар сурати суст шудани организмашон ба сӢхтанӣ гирифтор мешаванд. Ҳайвоноти озмоишӣ ниҳоят ҳассосанд ва баробари ба организмашон ворид кардани меъри ночизи барангезанда ҳалок мешаванд. Ба сӢхтанӣ одам низ гирифтори касалӣ мешавад.

Манбаи сӢхтанӣ ҳайвони касал, омилҳои гузаронандаи микроб: қасад, пӯст, шоху сӯми ҳайвони мурда ё кушташуда аст. Ҳайвон ба сӢхтанӣ асосан дар мавсими гармои сол гирифтор мешавад. Сабаби паҳншавии сӢхтанӣ ҳашаротҳои хунмак аст. Чорво асосан дар чарогоҳ ба воситаи хӯрок, об, асбобу анҷоми нигоҳубин ба сӢхтанӣ гирифтор мешавад.

Роҳҳои сироятёбии инсон:

- Алоқа бо ҳайвони бемор ва ҷасади ӯ ё ин ки бо хоки ифлоси сироятёфта;
- Истеъмоли маҳсулоти сироятёфта (шир, гӯшт ва ғайра);
- Алоқа бо маводҳои нигоҳубини чорво;
- Ба воситаи пусти захмдор ва пардаҳои луобии берунаи ҳайвон;
- Ҳангоми куштани чорво, тақсим кардан ва коркарди кулинарии гӯшт;
- Вайрон кардани тартиби кори озмоишгоҳҳо;
- Ҳангоми газидани ҳашаротҳои хунмак (хармагасҳо ва магасҳои тирамоҳӣ);
- Ҳангоми коркарди ашъёи хоми чорводорӣ (пуст, пашм ва ғайра);
- Ба воситаи ҳавои чангдор.

Нишонаҳо. Микробҳои сӯхтанӣ ба организм ворид шуда, ба роҳҳои хун мегузаранд ва зуд афзоиш ёфта тамоми организмро сироятнок мекунад. Ҷое, ки микробҳои сӯхтанӣ зиёдтар инкишоф меёбад варам мекунад. Даври ниҳонии касалӣ 1-3 шабонрӯз (баъзан зиёдтар) давом мекунад. Ҳарорати бадани ҳайвон то 40-42 °C баланд ва набзу нафаскашӣ тез мешавад, беиштиҳои, беҳолӣ мушоҳида мегардад. Ду шакли асосии сӯхтанӣ мавҷуд аст: септикий ва карбункулёзӣ. Вобаста ба ҷойгиршавии раванди мариз сӯхтании пуст, рӯда ва шуш дида мешавад. Ҳангоми сӯхтании пуст дар пуст захмҳо пайдо мешаванд, дар мавриди сӯхтании рӯда дар рӯдаҳо хала ба амал меояд. Дар вақти сӯхтании шуш илтиҳоби шуш ё пневмония мушоҳида мешавад. Беморӣ дар ҳуқҳо ба шакли ангина давом мекунад.

Ҳангоми ниҳоят шадид гузаштани беморӣ ҳайвон пас аз чанд дақиқа ҳалок мешавад. Зери ҷоғ ва баногӯши ҳайвон варам карда он ба сарисина ва шикам паҳн мешавад. Пусти ҷои варамиди сурхи кабудчатоб мегардад.

Ҳайвони аз сӯхтанӣ ҳалокшударо ҷок кардан манъ аст, чунки он боиси пайдоиши манбаи сироят ва сирояти одамон мегардад. Ҷасади ҳайвони беморро месӯзонанд. Чорвои гирифтори касалиро ҷудо намуда ба духтури ветеринар муроҷиат кардан лозим аст, то ин ки вайро муолиҷа намояд.

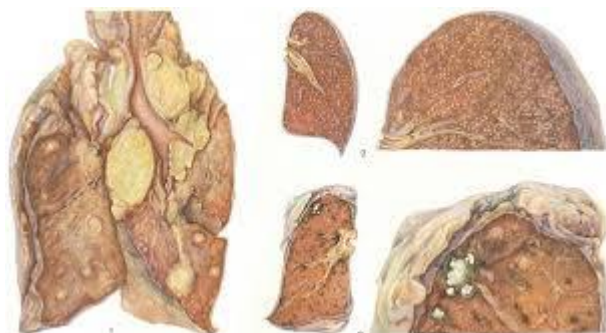
ПЕШГИРӢ ВА ТАДБИРӢОИ МУБОРИЗА

- Назорати доимии ветеринарию беҳдоштӣ дар корхонаҳо, ки бо маҳсулоти чорво сару кордоранд. Оё, ки аз ин корхонаҳо ҷорӣ мешавад ва пастмондаи маҳсулот безарар гардонидида мешаванд.
- Назорат аз болои фӯруши гушт, шир ва дигар маҳсулоти чорво дар бозорҳо муҳим аст.
- Пусти аз аҳолии қабул кардари интиҳобан барои санҷиш ба озмоишгоҳи ветеринарӣ мефиристонанд.

- Ҳангоми пайдо шудани беморӣ дар ноҳияҳо ва шаҳрҳо карантин эълон карда мешавад. Мувофиқи қоидаҳои карантин ба минтақа ва қишлоқ даровардан ё аз он баровардану фурухтани чорво, аз обхӯраи умумӣ об додан, кашонидани маҳсулоти чорво, шир ва маҳсулоти ширӣ, куштани чорво барои гушт ва чароҳии чорво манъ аст. Карантин пас аз 30 рӯзи шифо ёфтани ҳайвони охирини касал ва анҷоми эмкунӣ бардошта мешавад.
- Ҳайвонҳои солиро сола як маротиба бар зидди сӯхтанӣ эм ё ваксинатсия мекунад.
- Ҷасади ҳайвони касалро сӯхта, чорвои солиро ҷудо нигоҳ медоранд.
- Оғилу молхонаҳоро, ки дар он ҷо ҳайвони касал нигоҳ дошта мешуд, дезинфексия мекунад.
- Шири ҳайвони касал ё шубҳанокро нест мекунад.

Маҷмӯи тадбирҳои тиббию беҳдошти зидди сӯхтанӣ:

- Назорат аз болои гузаронидани чорабиниҳои умумии беҳдоштӣ дар нуқтаҳои номусоид оид ба бемории сӯхтанӣ, инчунин ҳангоми тайёр намудан, кашонидан ва коркарди маҳсулоти чорводорӣ;
- Эмкунии шахсоне, ки ба сироятёбӣ шубҳаи зиёд доранд;
- Ташҳиси саривактии сӯхтани дар байни одамон, бистарии ҳатмӣ ва муолиҷаи беморон;
- Муоинаи эпидемиологии манбаи касалӣ, дезинфексияи биноҳое, ки одами бемор ҷойгир шудааст;
- Пешгирии таъҷилии шахсоне, ки ба манбаи касалӣ ё маҳсулот ва ҷисмҳо алоқа доранд;
- Корҳои беҳдоштию ташвиқотӣ дар байни аҳоли.

ТУБЕРКУЛЕЗ (сил) – як навъ бемории сироятии тулонии ҳайвонот ва инсон буда онро микобактерияҳои сил ба вучуд меоранд. Касалии сил аксаран дарозмуддат мегузарад, яъне моҳҳо ва солҳо давом мекунад. Ҳангоми касалӣ дар узвҳои гуногуни

организм хусусан дар шуш ғуддаҳои махсус ё туберкулаҳо пайдо мешаванд. Сил дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон дучор меояд. Се намуд микобактерияҳои сил вучуд доранд: микобактерияҳои сили одам; микобактерияҳои сили гов ва микобактерияҳои сили парранда. Микобактерияҳо беҳаракат буда, спора ҳосил намекунад, ба таъсири спирт ва кислота устуворанд.

Манбаи асосии ангезандаҳои сил ҳайвони касал, баъзан одамони касалишон куҳна мебошад. Ҳайвони гирифтори сили шуш ҳангоми сулфидан микобактерияҳоро бо зарраҳои оби даҳон ба атроф дар масофаи

аз 1 то 8 м паҳн мекунад. Дар натиҷа микобактерияҳо тавассути ҳаво ба роҳи нафаси ҳайвони солим меафтанд ё рӯи фарш ва девор нишаста, бо гарду чанг паҳн мешаванд. Ангезандаҳо ҳатто дар молхона, ҷойҳои обдихии чорво, чарогоҳ дучор омада, бо хӯрок, об, тағандоз, саргин ҳайвон сироят меёбад. Ҳайвонот ба сил бештар ҳангоми дар оғилхона нигоҳ доштан гирифта мешаванд. Онҳо асосан тавассути роҳи нафас ё роҳи ҳозима сироят меёбанд. Баъзан ангезандаҳои касалӣ ба воситаи пушт, луопардаи узвҳои чинсӣ сироят карданишон мумкин. Чорвои гуштдех ба сил нисбатан камтар дучор мешавад. Аксар вақт нишонаҳои касалиро баъди куштани ҳайвон ошкор менамоянд. Муолиҷаи сили ҳайвон вучуд надорад.

ПЕШГИРӢ ВА ТАДБИРҲОИ МУБОРИЗА

- Таъмин намудани чорво бо хӯрокаи серғизо ва дар шароити хуби беҳдоштию назофотӣ нигоҳ доштани он.
- Барои саривақт аниқ кардани ҳайвони касал чорвои калони шохдор соли ду маротиба (бахорон ва тирамоҳ) ва ҷавонаҳоро соли як маротиба аз ду моҳагӣ саркарда аз санчиши духтури ветеринар мегузаронанд. Асп, хар, бузу гусфанд вобаста ба вазъияти эпизоотӣ аз санчиш гузаронида мешаванд. Ҳамаи паррандаҳои калон ва ҷуҷаҳо як маротиба мавриди санчиш қарор мегиранд.
- Чорвои гирифта касалии силро мекушанд. Чорвои солиро ба таври комплексӣ бо усули аллергиявӣ ду карата баъди 30-45 рӯз, сипас баъди ҳар 3 моҳ боз ду маротиба месанҷанд.
- Шири ҳайвони касалро пастеризатсия мегузаронанд: дар ҳарорати 90°C 5 дақиқа ё дар 85°C 30 дақиқа.
- Оғилхонаҳо дезинфексия карда мешаванд.

БРУТСЕЛЛЕЗ(буғумдард) – як навъ касалии гузарандаи тулонии ҳайвоноту одам, ки онро бактерияҳои гуруҳи брутселла ба вучуд меоранд. Брутселлаҳо дар ҳарорати баланд зуд нобуд шуда дар ҳарорати паст муддати зиёд зинда мемонанд. Онҳо аз таъсири моддаҳои дезинфексинӣ баъди чанд дақиқа ва дар натиҷаи ҷӯшонидан ҳамон лаҳза маҳв

мегарданд. Брутселлаҳо дар ҳок 30-100, об 6-150, шири хунук 6-8, равшан 40-50 ва гушт 20 шабонарӯз зинда мемонанд.

Ба брутселлез аксар намудҳои ҳайвоноти ҳонагӣ ва ваҳшӣ гирифта мешаванд. Вале аз ҳама бештар дар чорвои калони шохдор, моли майда, сағ, уштур ва гавазни шимолӣ мушоҳида мешавад. Барои инсон хусусан брутселлези бузу гусфанд хатарнок аст. Ҷавонаҳо ба брутселлез нисбатан

кам гирифтор мешаванд. Брутселлаҳо тавассути пешоб, шир, маводи узвҳои чинсӣ ва нутфа то чанд моҳу сол хорич шуданашон мумкин. Онҳо ба чорво асосан дар натиҷаи алоқаи чинсӣ, риоя накардани қоидаҳои бордоркунии сунъӣ, истеъмоли хӯроку оби сироятёфта ва ба одам хангоми нигоҳубин, истеъмоли гушт ва дигар маҳсулоти нопухтаи ҳайвонот мегузаранд. Ба брутселлез аксар коргарони комбинатҳои гушт ва чорводорон касал мешаванд. Нишонаҳои асосии касал бачапартоӣ дар давраи дуҷуми буғузӣ мебошад. Ҳамроҳаки аксар ҳайвоноти бачапартофта намеафтад инчунин илтиҳоби бачадон ва тухмдон дида мешавад. Муолиҷаи беморӣ алҳол маълум нест.

ПЕШГИРӢ ВА РОҶҶОИ МУБОРИЗА

- Ҳайвоноти нав ба хоҷагӣ овардари алоҳида нигоҳ дошта, аз назорати махсус мегузаронанд.
- Аз хоҷагиҳое, ки брутселлез мавҷуд аст ба дигар ҷойҳо бурдани чорво қатъиян манъ аст.
- Ҳайвони ба брутселлез гирифтор шударо тавассути санҷиши зардоби хун ё серологӣ аниқ мекунанд.
- Чорвои гирифтори касалии брутселлез ба гушт супорида, бачаашро алоҳида нигоҳ медоранд.
- Шири чорвои касалро фақат баъди 5 дақиқа ҷӯшонидан истифода мебаранд.
- Шахсоне, ки ба чорвои касал сарувор доранд мунтазам аз назорати тиббӣ мегузаранд. Онҳо бояд қоидаҳои гигиенаи шахсино донанд ва риоя кунанд, бо либоси махсус, собун, сачоқ ва ғайра таъмин бошанд. Ба шахсоне, ки бо гусфандони касал сарувор доранд, инчунин ба коргарони комбинати гушт ва салоҳхонаҳо барои пешгирии брутселлез эм мегузаронанд.

ОҚСИЛ(вабои сумудаҳондард, табак) – як навъ бемории сирояткунандаи шадиди ҳайвонот, ки онро вирусҳо ба вучуд меоранд. Хангоми оқсил дар пардаҳои луобии даҳон ва ҷойҳои бемуи бадани ҳайвон ҷароҳатҳои гуногун пайдо мешаванд. Ба оқсил асосан ҳайвоноти ҷуфтсум гирифтор мешаванд. Ҳафт навъи вируси оқсил ёфта шудааст: А, О, С, САТ-1, САТ-2, САТ-3,

Азия.

Дар натиҷаи касалии чорво аз иштиҳо монда, суст кавша мекунад, оби даҳонаш меравад. Ҳарорати бадани ҳайвон баланд мешавад. Баъди 2-3 рӯз дар пардаҳои луобии даҳон, забон, парраҳои бинӣ, байни сумҳо ва инчунин дар пистони модаговҳо яраҳои обнок пайдо мешаванд.

Муолича: Ба ҳайвони касал парҳез мефармоянд. Барои табобати чароҳатҳо маҳлулҳои гарми дезинфексионӣ ба монанди купороси мис ё даҳани фаранги 1-2 %, перманганати калий 0,1 %, трипафлавин ва ғайра. Ин маҳлулҳоро рӯзе 2-3 маротиба истифода бурдан лозим аст. Ба организми чорво антибиотикҳо, сульфанил-амидҳо, маҳлулҳои глюкоза ва кофеин мефиристонанд.

ПЕШГИРӢ ВА ТАДБИРӢОИ МУБОРИЗА

1. Ҳангоми пайдо шудани оқсил дар хоҷагиҳо ва ноҳия карантин эълон карда мешавад.
2. Чорвои беморро алоҳида нигоҳ дошта муолича мекунанд.
3. Ҳаракати нақлиёт, чорво ва одамон, инчунин гузаронидани бозору намоишгоҳҳо манъ карда мешавад.
4. Оғилхонаҳо ва молхонаҳо бо маҳлулҳои гарми 2 % ишқори натрий ё калий дезинфекси карда мешаванд. Ба оби ҷуй хлор мепошанд.
5. Ҳайвони солим солиме ду маротиба эм карда мешавад.

ҲОРӢ – ин як навъ бемории шадиди сироятист, ки дар натиҷа осеби системаи марказии асаб ба амал меояд. Ҳамаи ҳайвоноти ширхӯр, паррандаҳо, инчунин одамон ба ҳорӣ гирифта мешаванд. Касали одатан ба марг анҷом меёбад.

Барангезандаи ҳорӣ вирус буда, аз таъсири моддаҳои дезинфексионӣ ва ҳарорати баланди 100^0 маҳв мешавад. Ба таъсири хунукӣ нисбатан тобовар аст. Вирус асосан дар мағзи сар ва ҳароммағз ҷойгир мешавад.

Сироят ҳангоми газидани сағи касал ба амал меояд. Паҳнкунандагони хавфноктарини ҳорӣ одамон сағҳои дайду ва ҳорӣ ҳайвонот бошад асосан рӯбоҳ мебошанд.

Ду шакли ҳорӣ мавҷуд аст: ором ва шиддатнок. Нишонаҳои асосии беморӣ чунинанд: рехтани оби даҳон; фалаҷи гулӯ, ҳалқ ва по; тарсиш аз рушноӣ ва об, вайрон шудани иштиҳо; ҳамла кардан ва ғайра.

ПЕШГИРӢ ВА ТАДБИРӢОИ МУБОРИЗА

1. Нест кардани сағу гурбаҳои дайду ва ҳайвоноти гуштхӯри ваҳшӣ.
2. Сухта нест кардани ҳайвони бемор ё ҷасади вай.
3. Нест кардани шири ҳайвони гирифтаи ҳорӣ.
4. Гузаронидани ваксинатсияи ҳайвонот бар зидди ҳорӣ.
5. Сагеро, ки одам ё ҳайвонро газидааст, занҷирбанд карда дар қафас гузоштан лозим. Куштани ин гунна сағҳо лозим нест, зеро ин гуна сағҳоро 12 рӯз назорат мекунанд, то ин ки касалии ҳорӣ муайян карда шавад. Чорвои газидашударо дар изоляторҳо нигоҳ доштан лозим.

ЛЕПТОСПИРОЗ(зардпарвин) – як навъ касалии сирояткунандаи ҳайвонот ва одам буда онро микробҳои гуруҳи лептоспира ба вучуд меоранд. Зиёда аз 100 навъи лептоспираҳо маълуманд. Ҳамаи ин барангезандаҳо барои одам низ касалиоваранд.

Ба лептоспироз гов, гусфанд, буз, асп, сағ ва дигар ҳайвонот гирифтोर мешаванд. Ҳайвонот бештар тавассути нушидани оби

ифлос дар чарогоҳ ё хӯрока ва газидани ҳашарот ва канаҳо гирифтोर мешаванд.

Нишонаҳои асосии беморӣ: баланд шудани ҳарорати бадани чорво, кам шудани иштиҳо, пайдо шудани зардӣ ва муриши бофтаҳо дар пардаҳои луобии чашм, даҳон ва бинӣ, дарунравӣ, пешоби хунин харобу лоғар шудан ва ғайра.

Барои муолиҷаи чорвои бемор асосан антибиотикҳо, сульфаниламидҳо ва зардоби хун истифода бурда мешаванд.

ПЕШГИРӢ: нест кардани хояндаҳо, ҳашаротҳо ва канаҳо, хушконидаи ботлокзорзамин, чудо то 30 рӯз нигоҳ доштани ҳайвони нав ба хочагӣ оварда, риоя кардани қодаҳои ветеринарию беҳдоштӣ, гузаронидани ваксинатсияи ҳайвоноти хонагӣ ва ғайра.

СИЁХРОН (қарасон) – касалии шадидноки сирояткунандаи чорвои калони шохдор, ки онро бактерияҳои қаламчашакл ба вучуд меоранд. Ба ин беморӣ чорвои то чорсола гирифтोर мешавад. Касалӣ мавсимӣ аст, асосан тобистон ба қайд гирифта мешавад. Ҳангоми беморӣ дар мушакҳои калони

бадан варами саҳт пайдо мешавад. Одатан ҳайвон баъди 16-36 соат мемирад. Барои муолиҷаи чорвои касал асосан антибиотикҳо истифода бурда мешаванд.

ПЕШГИРӢ: Дар минтақаҳои номусоид чарогоҳҳои ботлокдорро хушқу ҳавзҳоро обод кардан даркор. Чорвои калони шохдори аз 3 моҳа то 4 соларо ваксинатсия гузаронидан зарур аст. Ваксинатсияро 14 рӯз пеш ба чарогоҳ баровардани чорво мегузаронанд. Ҳайвони касалро чудо намуда, табобат кардан даркор аст.